

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЫЯМАТЫКА: ГУТАРКА, БЯСЕДА, СУРАЗМОЎЦА, СУБЯСЕДНІК

Капліч В.А., Шэршнева А.С.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Дапіра Т.П. – выкладчык

Раскрываюцца паняцці мовы, білінгвізму, ідыяматыкі, ідыяэтнолізму маўлення. Параўноўваюцца міжмоўныя амонімы беларускай і рускай моў. Звяртаецца ўвага на ролю семасіялагічнага накірунку пры вывучэнні міжмоўнай ідыяматычнасці.

Мова па сваёй сутнасці — з’ява сацыяльная, яна зарадзілася і развівалася ў працэсе сумеснай дзейнасці людзей. І на працягу ўсёй гісторыі чалавецтва служыла і служыць асноўным сродкам перадачы інфармацыі. Дзякуючы мове людзі абменьваюцца думкамі, засвойваюць жыццёвы вопыт, навуковыя веды многіх папярэдніх пакаленняў. І гэты значны аб’ём інфармацыі кожнае наступнае пакаленне атрымлівае ад сваіх продкаў як падарунак. Мова з’яўляецца не толькі сродкам перадачы інфармацыі, але і сродкам мыслення. Матэрыялізацыя думак і пачуццяў людзей апасродкавана мовай [1].

Трэба адзначыць, што большасць роднасных моў свету аб’ядноўваюцца ў моўныя сем’і, якія потым падзяляюцца на групы і падгрупы паводле аспектаў паходжання, роднасных сувязей, асаблівасцей і г. д. Беларуская мова належыць да адной з самых вялікіх моўных сем’яў — індаеўрапейскай. У ёй налічваецца каля 16 моўных груп. Беларуская мова адносіцца да славянскай групы індаеўрапейскай моўнай сям’і і ўсходнеславянскай падгрупы, у якую таксама ўваходзяць украінская і руская мовы. Цікава, што ўсходнеславянская падгрупа — самая малая па колькасці моў, але самая вялікая па колькасці славян, што гавораць на мовах гэтай групы (болей за 200 млн. чалавек). Таму ў носьбітаў адной з гэтых трох моў можа класіфікацыя ілюзія лёгкасці засваення блізкіх моў падгрупы. Як вынік узнікаюць разнастайныя інтэрферэнцыйныя памылкі.

Адной з прычын шматлікіх памылак у маўленні беларусаў сёння з’яўляецца наяўнасць білінгвізму ў нашай краіне. Білінгвізм (двухмоўе) — гэта валоданне і карыстанне адной і той жа асобай або калектывам дзвюма мовамі. З аднаго боку, гэта вядзе да ўзаемаўзбагачэння моў, а таксама дазваляе носьбітам успрымаць інфармацыю на розных мовах і мець зносіны з большай колькасцю людзей. А з іншага (у выніку інтэрферэнцыі ў вузкім сэнсе) — можа выклікаць збытванне блізкіх моў, парушэнне нормаў і правіл, паніжэнне ўзроўню культуры маўлення.

Білінгвізм — гэта аб’ектыўная рэальнасць у многіх краінах свету, дзе з гістарычных, палітычных, эканамічных прычын жыхары большасці дзяржаў свету карыстаюцца некалькімі мовамі, валодаюць імі ў рознай ступені. У сітуацыі білінгвізму мовы, як правіла, узаемадзейнічаюць і такое кантактаванне ў большасці выпадкаў вядзе да інтэрферэнцыі — працэсу змешвання, накладання моў.

Важна абзначыць, што ўзровень інтэрферэнцыі тым меншы, чым лепш моўная асоба валодае мовамі, якія выкарыстоўвае, чым больш адрозненняў адной мовы ад другой яна ўсведамляе. Такім чынам, ступень інтэрферэнцыі залежыць ад узроўню валодання мовамі, ад навыку свабодна адрозніваць з’явы адрозных, хоць і блізкіх моў.

Трэба дадаць, што памеры інтэрферэнцыі прама прапарцыянальныя генетычнай блізкасці моў: у выніку блізкай роднасці моў іх узаемапрацікненне больш інтэнсіўнае і глыбокае, носьбіты моў менш усведамляюць адрозненні адной моўнай сістэмы ад другой. Апісанае палажэнне з’яўляецца вельмі актуальным для моўнай сітуацыі сучаснай Беларусі.

Нацыянальная мова і культура заўсёды цесна ўзаемазвязаны. Валоданне беларускай мовай сёння — гэта ў пэўнай меры і засваенне ранейшай культуры беларускага народа, бо ў словах, моўных вобразах адлюстраваны гісторыя, духоўныя і матэрыяльныя каштоўнасці беларуса, яго светапогляд, маральна-этычныя нормы паводзін.

Мова — гэта адна з асноўных прыкмет этнасу, галоўны фактар захавання нацыянальнай самасвядомасці. Мова з’яўляецца генетычным кодам народа.

Разгледзім адметнасці і адрозненні рускай і беларускай моў на такіх паняццях, як (руск.) *беседа*, (руск.) *собеседник*, а таксама беларускіх: *гутарка*, *бяседа*, *суразмоўца*, *субяседнік*.

Агульнаславянскае слова *бяседа* (у рускай мове — «беседа», ва ўкраінскай — «бесіда», у польскай — «biesiada», чэшскай — «beseda», балгарскай — «беседа») мае менавіта беларускую спецыфіку значэння ў адрозненне ад іншых славянскіх моў. Так, у рускай мове слова *бяседа* мае два значэнні. У адным

бяседу разумеюць як размову, абмен думкамі паміж асобамі, а ў другім гэта род папулярнага дакладу, гутарка [2].

Ніводнае з гэтых значэнняў не адпавядае значэнню слова *бясёда* на беларускай мове. *Субясёднік* або проста *бясёднік* — гэта той, хто ўдзельнічае ў *бясёдзе*. Беларуская *бясёда* не вычэрпваецца толькі гутаркаю, размоваю, бо на беларускай *бясёдзе* гуляюць, бавяцца, на яе збіраюць стол, там заўжды частуюцца, спяваюць. Кожная *бясёда* поўніцца размоваю, гутаркаю, тады як далёка не кожная размова, гутарка перарастае ў *бясёду*. *Бясёда* па-беларуску — гэта камунікацыя з *абавязковым пачастункам, спевамі*. Таму, зразумела, на беларускай мове нельга называць *субясёднікам* таго, з кім толькі гутарым-гаворым-размаўляем.

У сучаснай беларускай мове ўжываюцца вытворныя словы ад назойніка *размова*: *размоўца, суразмоўца, суразмоўнік, суразмоўніца* [3, с. 322]. Мы гутарым, вядзём размову – значыць, мы *размоўцы* або — з увагай на сумеснасць, узаемнасць — *суразмоўцы*. Форма *суразмоўца* сёння значна пераважае, функцыянуе як назойнік агульнага роду: ён — *суразмоўца* і яна — *суразмоўца*.

Звернем увагу і на той момант, што разам з *субясёднікам* на месцы *суразмоўцы* недарэчы выглядае ў нашай мове яшчэ адно слова — перанесенае з рускай — *субясёдаванне*. Акадэмічныя слоўнікі цалкам апраўдана рэкамендуюць у гэтым выпадку звычайную *гутарку*.

Хочацца падкрэсліць, што праз такія быццам бы аднолькавыя, але зусім розныя словы яскрава выяўляюцца непаўторнасць і ментальнасць сродкаў выказвання думак, эмоцый і пачуццяў таго, хто гаворыць на канкрэтнай мове. Падобныя выпадкі суадносяцца ў спецыяльнай літаратуры з паняццем сінтаксічнай ідыяматыкі або ідыяматычнасці моў. Найбольш названая з’ява праяўляецца пры супастаўленні з іншымі мовамі пры немагчымасці літаратурнага перакладу, бо ідыяматыка — гэта словазлучэнне, якое выяўляе ў сваёй семантычнай і сінтаксічнай будове непаўторныя і спецыфічныя ўласцівасці канкрэтнай мовы [4].

Ідыяэтнолізм маўлення — гэта спецыфіка формы выражэння думкі маўленнем на дадзенай мове, што вызначаецца этнакультурным і этнамоўным фактарамі. Пры вывучэнні міжмоўнай ідыяматычнасці в семасіялагічным накірунку аналізуецца розніца ў асэнсаванні адной і той жа формы выражэння розных мовах [5, с.31].

Ідыяматычнасць — зусім не недахоп натуральнай мовы, а ідыёмы — не ананаліі. Яны неабходныя і карысныя; больш за тое, іх існаванне ў натуральнай мове непазбежнае. Ідыяматычнасць — фундаментальная асаблівасць натуральных моў, і яе вывучэнне ўяўляе сабой адзін з бакоў працэсу “пошуку існасці мовы” [5, с.188].

Прааналізаваўшы вышэйназваныя аманімічныя пары слоў з блізкіх моў, можна зрабіць выснову, што нельга блытаць нават вельмі падобныя словы розных моў, бо пры няправільным ужыванні страчваецца “нацыянальны сэнс”, адбываецца непаразумеце паміж носьбітамі розных моў.

Унутры любой мовы ёсць спецыфічныя выразы, якія адпавядаюць гістарычнай памяці, этнічнай самасвядомасці, якія даюць адлюстраванне культуры, менталітэту нацыі. Таму пры вывучэнні любой мовы важна разумець культурныя і гістарычныя асаблівасці, светапогляд, уплыў нацыянальных традыцый на маўленне.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Мова і соцыум. Функцыі мовы ў грамадстве [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://book.gqpek.by/belmoval/teor/mova-dukho-ny-skarb-naroda/mova-i-sotsyum-funktsyi-movy-gramadstve>. – Дата доступу: 09.04.2023.
2. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений: Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В.Виноградова / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
3. Ганчарэнка, К.Д. Дынаміка лексікаграфічнай падачы і практычнага ўжывання асабовых назойнікаў з суфіксам –ца / К.Д.Ганчарэнка // *Известия национальной Академии наук Беларуси. Сер. гуманитарных наук.* – 2020. – Т.65 № 3. – С.318-328.
4. Ронько, А.А. *“Идиоматика” в лингвистике [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-idiomatika-v-lingvistike-i-metodike-obucheniya-inostrannym-yazykam/viewer>. – Дата доступу: 09.04.2023.*
5. Савицкий, В.М. Основы общей теории идиоматики / В.М. Савицкий. – М.: Гнозис, 2006. – 208 с.